

Ülalpidamiskohustus eaka pereliikme seisukohast

Katrin Orav

vandeadvokaat, Advokaadibüroo LEXTAL

Riigikantselei tellimusel viis advokaadibüroo LEXTAL¹ ühes koostööpartneritega 2017. aasta sügisel läbi analüüsi ning koostas juhendmaterjalid kohalikele omavalitsustele (KOV) seoses ülalpidamiskohustuse tõlgendamisega eaka pereliikme hooldamise seisukohalt. Järgnevalt annan ülevaate analüüsi tulemustest ja koostatud juhendmaterjalidest.

Kes on kohustatud andma ülalpidamist?

Eestis kehtib n-ö enese ülalpidamise põhimõte. See tähendab, et esmajärjekorras on iga inimene kohustatud ennast ise üleval pidama. Selleks peab tal olema kas piisavalt suur sissetulek või vallas- ja/või kinnisvara. Kinnisvara on kinnistusraamatusse kantud maatükk, maja või korter; vallasvara on igasugune muu vara, nt auto, maalid, väärisehted, äriühingute osad või aktsiad.

Kui inimesel ei ole piisavat rahalist sissetulekut, kuid on vara, mida ta oma igapäevaelus ei kasuta, kuid mida on võimalik realiseerida, tuleks tal seda teha, et oma tavapäraseid vajadusi rahuldada. Näiteks üürima välja tühjalt seisva korteri või müüma ära sõiduauto, mida ta ei kasuta. Samuti peaks inimene enda ülalpidamiseks loobuma n-ö luksusesemetest, sh antiikesemed, luksusautod, väärtuslikud maalid. Kindlasti ei peaks inimene loobuma

oma igapäevastest tarbeesemetest, nt televiisorist, samuti mälestusesemetest või sentimentaalse väärtusega asjadest.

Kui inimesel puuduvad piisavad rahalised sissetulekud ja ka vara, mille arvelt oleks võimalik oma tavapäraseid vajadusi rahuldada, tekib abivajajal õigus saada ülalpidamist oma pereliikmetelt ja viimase võimalusena riigilt.

Põhiseaduse kohaselt on perekond kohustatud hoolitsema oma abi vajavate pereliikmete eest. Isikute ring, kes on kohustatud andma ülalpidamist oma pereliikmetele, on ette nähtud perekonnaseaduses (PKS). Nii näeb perekonnaseadus ette, et ülalpidamist on kohustatud andma täisealised esimese ja teise astme ülenejad ja alanejad sugulased (*ülalpidamiskohustuslased*). Kusjuures alaneja sugulane annab ülalpidamist enne ülenejat sugulast. Seega annavad abivajajale ülalpidamist tema täisealised lapsed ja lapselapsed, vanemad ja vanavanemad.

¹ Töögruppi kuulusid perekonnaõiguse spetsialist Triin Göttig, Eesti Väikeaktsionäride Liidu õiguspoliitika toimkonna juht Margus Moor ja advokaadibüroo LEXTAL vandeadvokaat Katrin Orav.

Kuivõrd ülalpidajate ring on seadusega selgelt määratletud, ei saa abivajaja enda ülalpidamist nõuda oma kaugematelt sugulastelt ega ka näiteks oma õdedelt-vendadelt.

Lisaks seaduses ette nähtud sugulastele on inimesel õigus ülalpidamist saada oma abikaasalt, sh lahus elavalt või lahutatud abikaasalt. Viimase puhul tekib ülalpidamiskohustus juhul, kui ülalpeetav ei suuda ennast ise üleval pidada ning kui ülalpeetava vanusest või terviseseisundist tingitud abivajadus oli juba abielu lahutamise ajal.

Õigus saada ülalpidamist võib aga tuleneda ka pereliikmete või teiste isikutega sõlmitud kokkulepetest, milliste olemasolu tuleb alati kontrollida.

Riigi põhiseadusest tulenev kohustus tagada puudust kannatavale isikule abi tekib üldjuhul alles siis, kui isik ise ja tema perekond seda teha ei suuda (vt Arrak ja Kivioja 2017, 279–293). Kuivõrd tegemist on inimese põhiõigusega, ei saa riik jätta inimest abita üksnes seetõttu, et tal on olemas perekond, kes peaks eakat abivajajat üleval pidama.

Ülalpidamiskohustuse täitmisel on olulise tähtsusega **kohustatud isikute järjekord**. Esmajärjekorras peab eakale abivajajale andma ülalpidamist isik, kellega on sõlmitud kokkulepe. Kui sellist kokkulepet sõlmitud ei ole, annab isikule ülalpidamist tema abikaasa, lahuselav abikaasa või lahutatud abikaasa. Abivajaja sugulastel tekib ülalpidamiskohustus alles siis, kui selgub et isiku abikaasal, lahus elaval abikaasal või lahutatud abikaasal ei ole võimalik abivajajale ülalpidamist anda.

Ülalpidamiskohustuse täitmine toimub ka pereliikmete ringis kindlas järjekorras. Esmalt peavad ülalpidamist andma isiku täisealised lapsed. Kui abivajajal ei ole täisealisi lapsi või neil ei ole võimalik majanduslikel põhjustel ülalpidamist anda või seda oleks neilt äärmiselt ebaõiglane nõuda, läheb ülalpidamiskohustus üle täisealistele lastelastele,

pärast neid isiku vanematele ja alles viimases järjekorras vanavanematele.

Olukorras, kus ülalpidamist on õigustatud saada ühel ajal mitu isikut ja ülalpidamiskohustuslane ei ole võimeline neile kõigile ülalpidamist andma, eelistatakse alaealist last ja abikaasat teistele ülalpidamist saada õigustatud isikutele. Näiteks juhul, kui täisealisel isikul on endal alaealise lapse ülalpidamiskohustus ja samal ajal oma ema ülalpidamiskohustus, kuid mõlema ülalpidamiseks raha ei jätku, vabaneb ta oma ema ülalpidamiskohustusest. Juhul kui eakal inimesel on abikaasa, on viimane kohustatud ülalpidamist andma enne abivajava isiku teisi sugulasi.

Kuidas ülalpidamist antakse?

Ülalpidamist antakse üldjuhul raha perioodilise maksimisega (*elatis*), v.a koos elavad abikaasad, kes on vastastikku kohustatud oma töö ja varaga perekonda üleval pidama. Kui selleks on mõjuv põhjus, võib kohustatud isik nõuda, et tal võimaldataks anda ülalpidamist ka muul viisil. Oluline on siinjuures, et juhul kui ülalpidamist saada õigustatud isikule siiski ei sobi, et ülalpidamist antakse muul viisil, näiteks hooldusena, on ülalpeetaval õigus sellest keelduda.

Keda võib kohustuse täitmisest vabastada?

PKS § 102 lg 1 kohaselt vabaneb isik ülalpidamiskohustusest selles ulatuses, milles ta ei ole tema muud kohustusi ja varalist seisundit arvestades võimeline andma teisele isikule ülalpidamist, kahjustamata enese tavalist ülalpidamist. Kohtupraktikas on asutud seisukohale, et ülalpidamist andma kohustatud isik ei pea oma kohustuse täitmiseks müüma maha enda perekonna elukohaks olevat kinnisasja, kuivõrd see kahjustab kohustatud isiku tavapäraselt elukorraldust. Ülalpidamiskohustuse täitmisega ei saa tekitada kohustatud isikust

uut abivajajat ega asetada teda ebamõistlikult raskesse majanduslikku olukorda.

Teatud juhtudel võib kohus vabastada kohustatud isiku ülalpidamiskohustuse täitmisest või seda ajaliselt piirata või elatise suurus vähendada, kui kohustuse täitmist on äärmiselt ebaõiglane nõuda. Kohtupraktikas on ülalpidamiskohustusest vabastatud alanejaid sugulasi – täisealisi lapsi, kelle suhtes on ülalpeetav jämedalt rikkunud oma ülalpidamiskohustust ega ole osalenud nende kasvatamises. Näiteks ei ole abivajav ema osalenud laste kasvatamises ega tasunud laste kasvatamiseks vajalikku elatist. Sellisel juhul puudub täisealistel lastel kohustus oma ema üleval pidada. Samuti on ülalpidamiskohustuse täitmisest vabastamise aluseks olukord, kus õigustatud isiku abivajadus on tekkinud tema enda ebamõistliku käitumise tagajärjel, näiteks tegemist on alkohoolikuga. Veelgi enam, kui õigustatud isik on süüdi mõistetud tahtlikus kuriteos ülalpidamist andma kohustatud isiku või tema lähikondse suhtes.

Kehtiva perekonnaseaduse sõnastuse kohaselt on ülalpidamiskohustuse täitmisest vabastamine üksnes kohtu pädevuses. Samas annab kehtiv sotsiaalhoolekande seaduse § 16 KOVidele õiguse otsustada isikult võetava tasu suuruse üle, mis võib tähendada teatud juhtudel ka osaliselt või täielikult tasu võtmisest loobumist. Praktikas on näiteid, kus KOVid on võtnud eakale abivajajale osutatud sotsiaalteenuse eest tasumise kohustuse enda kanda olukordades, kus ülalpidamiskohustuslasel ei ole majanduslikult võimalik sotsiaalteenuse eest tasuda või kui seda oleks temalt äärmiselt ebaõiglane nõuda. Eelkõige on siin tegemist olukordadega, kus ülalpidamist saama õigustatud isik on ise rikkunud kohustatud isiku suhtes ülalpidamiskohustuse täitmist. Nagu juba eelpool kirjeldatud ema näite puhul, kes ei osalenud oma laste kasvatamises ega andnud neile ülalpidamist.

Samas on kohtupraktikat, kus KOVid on tasunud eakale abivajajale osutatud sotsiaalteenuse eest ning seejärel pöördunud kohtusse käsundita asjaajamise sätete alusel nõudega eaka abivajaja sugulaste vastu, kuivõrd KOV on täitnud antud juhul eaka abivajaja sugulaste kohustuse. Oluline on siinjuures, et riigil tekib kohustus abistada alles siis, kui on selge, et isik ise ega tema perekond seda teha ei suuda. Seega peab KOV esmalt tegema kõik, et need kulud kannaksid ülalpidamiskohustuslased. Samas ei saa riik abist lihtsalt keelduda, viitega, et isikul on perekond olemas.

Kuivõrd kohtusse pöördumine nõuab aega ja ressursi, on mõistlik ja otstarbekas see, kui KOV enne sugulaste vastu nõude esitamist hindab, kas nõude rahuldamisel kohtus oleks üldse perspektiivi.

KOVide praktika eakatele osutatud sotsiaalteenuste eest tasu võtmisel

Põhiseaduse kohaselt on Eesti kodanikul õigus riigi abile vanaduse, töövõimetuse, toitjakaotuse ja puuduse korral. Abi liigid, ulatuse ning saamise tingimused ja korra kehtestab seadus.

2016. aastal jõustus Eestis uus sotsiaalhoolekande seadus (SHS), mis näeb ette, et isikule on sotsiaalteenuste, sotsiaaltoetuste, vältimatu sotsiaalabi ja muu abi andmist kohustatud korraldama kohaliku omavalitsuse üksus.

KOVid osutavad eakatele abivajajatele erinevaid sotsiaalhoolekande teenuseid. Teenuste osutamisel peab KOV hindama, kui suure osa teenuse maksumusest tasub abivajaja ise, kui suure osa tema perekond ja kui suure osa tasust võtab KOV enda kanda.

Analüüsi käigus selgus, et KOVide praktika sotsiaalhoolekande teenuste eest tasu võtmisel on mõnevõrra erinev, mistõttu on vaja praktikat ühtlustada, et tagada isikute võrdne kohtlemine. Näiteks on KOVid mõnevõrra

erinevalt kehtestanud omaosaluste määrad sotsiaalteenuste eest tasumisel. Kohati jäävad need 85–100%ni isiku sissetulekust, mis tekitab omakorda küsimuse, kuivõrd on tagatud õigus inimväärsele elule, kui omaosalus sotsiaalteenuse eest tasumisel on praktiliselt 100% isiku sissetulekust. Saksamaal näiteks on ette nähtud, et isegi ööpäevaringses hooldekodus viibival isikul peab olema tagatud piisav taskuraha, et ta saaks osta endale kasvõi ajakirju või lapselapsele sünnipäevakingituse.

Sotsiaalteenuse saamiseks peab abivajaja pöörduma KOVi poole, kes selgitab välja isiku abivajaduse ja sellele vastava abi. Kui KOV on kindlaks teinud, millist abi isik vajab, tuleb hinnata, kui suure osa teenuse maksumusest on abivajaja võimeline ise tasuma ja kui suure osa tasub tema perekond ja/või KOV.

Selleks peavad KOVid läbi viima isiku majandusliku võimekuse analüüsi, mille käigus kontrollitakse, millised on isiku sissetulekud, vara, olemasolevad kohustused ja kulud tavapärase vajaduste rahuldamiseks. Osa andmetest on võimalik kätte saada avalikest andmebaasidest, nagu kinnistusraamatust, äriregistrist ja ARKist. Samuti esitab abivajaja ise andmeid enda sissetulekute, varade ja kohustuste kohta.

Juhul kui majandusliku võimekuse analüüsi tulemustest selgub, et isikul ei ole võimalik osaliselt või täielikult tasuda sotsiaalteenuse eest, otsib KOV üles isiku seadusjärgsed ülalpidajad. Esmajärjekorras tuleb kontrollida, kas isik on sõlminud enda ülalpidamiseks kokkuleppeid kolmandate isikutega; seejärel, kas isikul on abikaasa, sh lahuselav või lahutatud abikaasa, ja kui ei ole, tuleb KOVil pöörduda isiku pereliikmete poole.

KOV viib abivajaja ülalpidamiskohustustest läbi sarnase majandusliku võimekuse analüüsi. Juhul kui selgub, et nende majanduslik seisund ei võimalda ülalpidamist isikule anda osaliselt või täielikult või seda oleks äärmiselt ebaõiglane nõuda, võtab viimases

järjekorras KOV vastavad kulud kas osaliselt või täielikult enda kanda.

Praktikas on ka olukordi, kus isiku või tema sugulaste suhtes viiakse mingi aja möödudes läbi uus majandusliku võimekuse kontroll. Seda näiteks juhul, kui KOVil on teada, et isikute varaline olukord on vahepeal oluliselt paranenud või on mõni alaneja sugulane saanud vahepeal täisealiseks.

Juhendid ülalpidamiskohustuse väljaselgitamiseks

Eesmärgiga ühtlustada KOVide praktikat ülalpidamiskohustuse väljaselgitamiseks on koostatud kaks juhendit: põlvnemisest tuleneva ülalpidamiskohustuse väljaselgitamiseks ja abikaasa, lahus elava abikaasa ja lahutatud abikaasa ülalpidamiskohustuse väljaselgitamiseks. Nimetatud juhendid sisaldavad vajalikke selgitusi ja viiteid õigusaktidele ning on head abimehed KOVidele ühtse praktika loomiseks, mis tagab muu hulgas eakate isikute võrdse kohtlemise sõltumata nende elukohast. Lühidalt tuleb ülalpidamiskohustuse väljaselgitamiseks viia läbi järgmised alltoodud toimingud.

Põlvnemisest tuleneva ülalpidamiskohustuse väljaselgitamiseks:

- 1) hinda eaka isiku vajadusi ja tavalist elulaadi, sh kui suur summa kulub ühes kuus selliste vajaduste finantseerimiseks
- 2) hinda eaka isiku võimekust ennast ise üleval pidada
- 3) tee kindlaks, millises järjekorras eaka isiku sugulased vastutavad ülalpidamise eest
- 4) hinda eaka isiku sugulaste võimekust isikut üleval pidada.

Abikaasa, sh lahus elava abikaasa ülalpidamiskohustuse väljaselgitamiseks:

- 1) selgita välja, millised on abikaasa vajadused

- 2) hinda, kui suur summa kulub ühes kuus vajaduste rahuldamiseks
- 3) hinda ülalpidamiseks kohustatud abikaasa võimekust teist abikaasat üleval pidada.

Oluline on asjaolu, et abikaasad, kes elavad koos, on vastastikku kohustatud oma töö ja varaga perekonda üleval pidama. Üldjuhul toimub kooselu ajal vastastikune ülalpidamine natuuras. Kui abikaasad elavad lahus, annab kumbki teise abikaasa tavapäraste vajaduste rahuldamiseks ülalpidamist korrapäraselt makstavate rahasummadena.

Lahutatud abikaasa ülalpidamiskohustuse väljaselgitamiseks:

- 1) hinda abivajava lahutatud abikaasa tavapäraseid eluvajadusi ja lisaks tema elutingimusi abielu ajal
- 2) hinda abivajava lahutatud abikaasa võimekust ennast ise üleval pidada
- 3) hinda, kas vanusest või tervises seisundist tingitud abivajadus oli abielu lahutamise ajal olemas
- 4) hinda ülalpeetava lahutatud abikaasa võimekust ülalpidamist anda. **S**

Lõppraport analüüsi läbiviimise kohta koos juhendmaterjalidega on kättesaadav Riigikantselei kodulehel <https://riigikantselei.ee/et/hoolduskoormus>.

Viidatud allikas

Arrak, L., Kivioja, A (2017). Kes kannab eakale vajalike sotsiaalteenuste kulud? *Juridica* V 2017. 279–293.